

Rotbeskärning i Kungsparken

En arkeologisk undersökning inom Västlänkenprojektet

Göteborg 216 | Vasastaden 710:44, Haga 715:15

Arkeologisk förundersökning | Göteborg stad

Tom Wennberg

Rotbeskärning i Kungsparken

En arkeologisk undersökning inom Västlänkenprojektet

Tom Wennberg

ARKEOLOGISK RAPPORT FRÅN GÖTEBORGS STADSMUSEUM 2016:14
ISSN 1651-7636

ARKEOLOGISK RAPPORT FRÅN
GÖTEBORGS STADSMUSEUM
ISSN 1651-7636
© Göteborgs Stadsmuseum 2015
Norra Hamngatan 12
411 14 GÖTEBORG
www.stadsmuseum.goteborg.se

REDAKTION
Else-Britt Filipsson
Ulf Ragnesten
Tom Wennberg
Karolina Kegel
Tara Gullbrand

OMSLAGETS GRAFISKA FORM
Mimmi Andersson

Framsida: Rotbeskränning av träd 565 i Kungsparken
Inlaga: Vy från Kungsparken mot nordväst över Artillerietablissemang
och Husarbron (vilken ersattes av Rosenlundsbron 1864) i bildens framkant, 1855-1864.

Baksida: Tara Gullbrand dokumenterar det västliga sökschaktet.
GSM: GMA 13670:5

TOPOGRAFISKA OCH EKONOMISKA KARTAN
© Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3211

KARTOR FRÅN STADSBYGGNADSKONTORETS DATABAS
© Göteborgs Stadsbyggnadskontor

INNEHÅLL

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	1
BAKGRUND	2
UNDERSÖKNINGSOMRÅDETS HISTORIA	3
OMRÅDETS UTSEENDE FÖRE UNDERSÖKNING	6
TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR	6
SYFTE OCH MÅLSÄTTNING	7
UNDERSÖKNINGSMETOD	7
NATURVETENSKAPLIGA BESTÄMNINGAR	7
KARTSTUDIER	7
GRÄVNINGSIAKTTAGELSER	8
FYNDBESKRIVNING	13
TOLKNING OCH DATERING	14
ANTIQUARISK BEDÖMNING	14
LITTERATUR	15

Figur 1. Undersökningsområdets läge i centrala Göteborg. Blå kartan, skala 1:100 000.

KUNGSPARKEN, GÖTEBORGS STAD

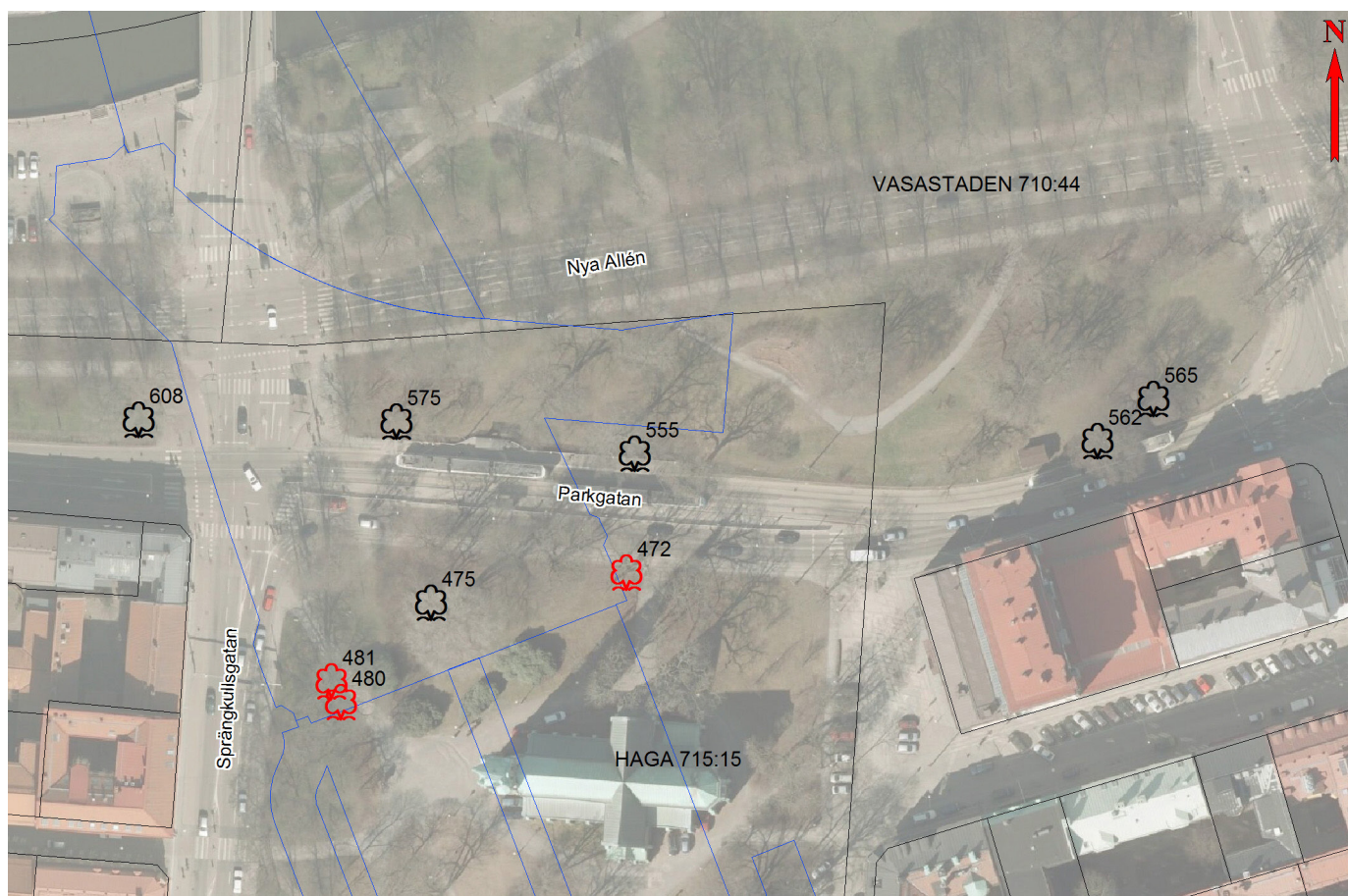
Arkeologisk förundersökning av Göteborg 216

I samband med förberedande arbete inom Västlänkenprojektet i form av trädrotsbeskärning inför trädflytt i Kungsparken utförde Göteborgs stadsmuseum en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Rotbeskärningen utfördes under vår och höst 2016. Sammanlagt grävdes det schakt för 5 träd. Ett sökschakt grävdes även i områdets västligaste del för att söka lämningar efter de yttre befästningarna och fältvallens bakre mur, den så kallade *banketten*. Förhoppningen var att härigenom bättre kunna rektifiera det äldre kartmaterialet. Samtliga ingrepp var inom den del av Göteborg som tidigare varit stadens yttre befästningsverk.

Undersökning visade framförallt spår efter den tidiga parkmiljön med fynd från mitten av 1800-talet. Det påträffades även omrörda lerlager som möjligen kan häröra från lämningar efter fältvallen, även kallad *glacis*. Banketten påträffades inte inom den aktuella undersökningen.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut nr:	431-6476-2016
GSM dnr:	543/16
Uppdragsgivare:	Trafikverket
Läge:	Vasastaden 710:44, Haga 715:15 , Göteborg stad
Koordinater:	N:6 397 886 E:147 780 (SWEREF 99 12 00)
Grävningsorsak:	Förberedande arbete inför trädflytt
Grävningsinstitution:	Göteborgs stadsmuseum
Datum för undersökning i fält:	2016-04-08 - 2016-09-21
Undersökt yta:	50 m ²
Antal arkeologtimmar i fält:	18
Platsledare:	Tom Wennberg
Övriga deltagare i fält:	Tara Gullbrand
GSMS nr:	160023

Figur 2. De träd som planerades för rotbeskärning (svart) och andra åtgärder (rött). Då ytan söder om Parkgatan inte blev tillgänglig för schakt har inga åtgärder gjorts på träd 472, 475, 481 och 480. Blå linje är tågtunnelns begränsningslinje. Arbetsområdet för västlänken är större. Skala 1:150.

BAKGRUND

Med anledning av förberedande arbete inför trädflytten utförde Göteborgs stadsmuseum en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Kungsparken höst och vår 2016. Arbetet syftade till att förbereda av Västlänken berörda träd för flytt i Kungsparken genom att beskära rotsystemen. Arbetet utfördes av Trafikverket i samarbete med Park- och Naturförvaltningen, Göteborgs stad. Ursprungligen berördes 6 träd varav 5 slutligen blev föremål för rotbeskärning. Av juridiska skäl kunde inte det södra trädet på Domkyrkoplan förberedas för flytt vid detta tillfälle.

Kungsparken är anlagd i mitten av 1800-talet på det som tidigare var Fästningsstaden Göteborgs yttre befästningar. Den del av fästningen som berörs i detta skede är framförallt uppfört under 1750-talet.

Figur 3. Undersökningsområde ungerfärligt markerat på plan från 1624. Kullen på bilden är Sprängkullen, ungefär platsen för Hagakyrkan. Krigsarkivet SFP Göteborg 664.

UNDERSÖKNINGSOMRÅDETS HISTORIA

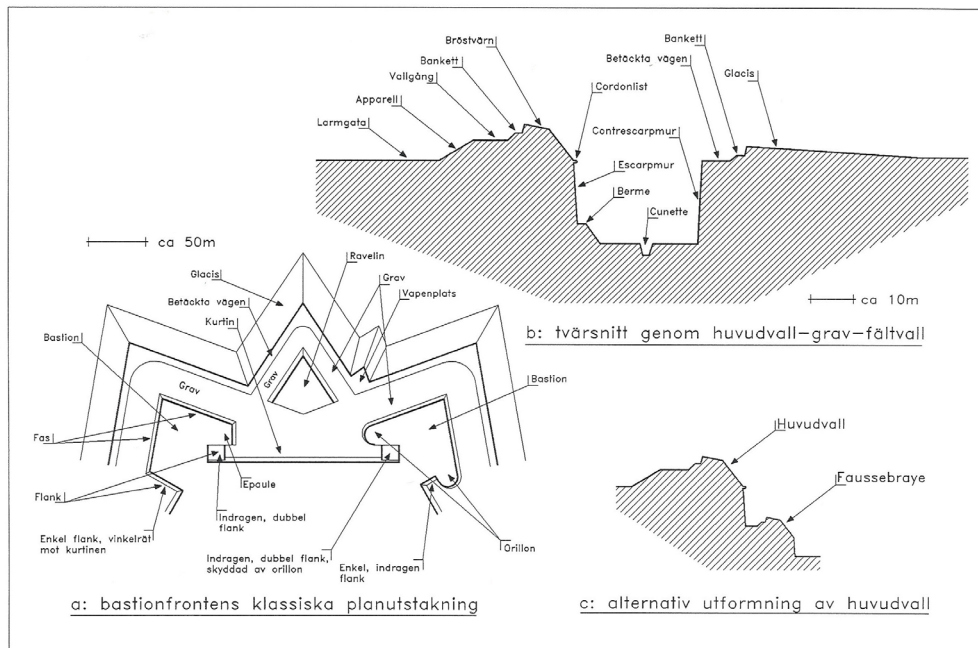
Området är ursprungligen ängsmark som möjligen även fungerat som betesmark. När Göteborg grundläggs på 1620-talet ligger detta område direkt utanför vallgraven (figur 3). Tidigare undersökningar har visat att den näraliggande bastion Christina Regina i sitt slutliga utförande uppfördes redan i slutet av 1630-talet. Den öster om belägna ravelinen uppförs på slutet av 1640-talet, och benämns senare Prinsessan Hedvig. Det aktuella området är under denna tid sannolikt fortfarande ängsmark och sannolikt även betesmark.

Under perioden 1740-1756 satsas stora resurser på att förstärka fästningsstaden (figur 4). Bland annat innebär detta att en ny yttre försvarslinje uppförs utanför vallgraven, de så kallade yttre befästningarna. De yttre befästningarna bestod förnklat av en låg flack vall, den så kallade *fältvallen* även kallad *glacis* (figur 5 och 6). I bakkant fanns en bastant mur, *banketten*, vilken avslutade vallen mot staden. Här stod man i skydd bakom fältvallen och kunde därifrån beskjuta fienden. Området innanför banketten utgjordes av en lägre belägen yta där truppförflyttning kunde ske skyddat. Denna yta kallades *den betäckta vägen*. Tillsammans bildar dessa delar de yttre befästningarna. Orsaken till förstärkningarna var att utvecklingen av kanoner hade gått snabbt. Den yttre vallen syftade till att tvinga den belägrande sidans kanonuppställningar längre bort från stadens murar. Fältvallen blev dock snabbt omodern och redan i slutet av 1700-talet hade den spelat ut sin roll utan att någonsin prövats i strid (figur 7).

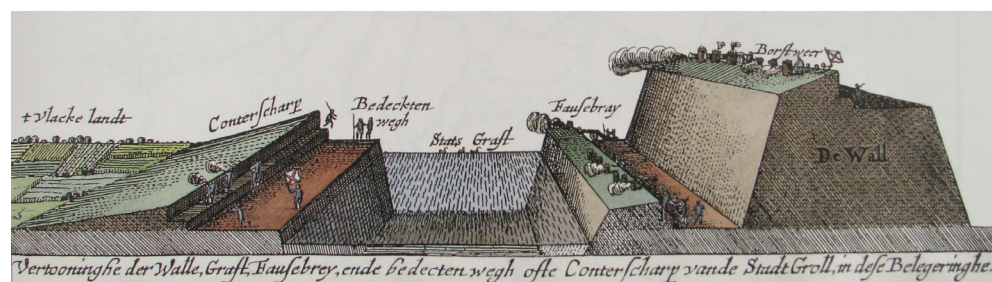

Figur 4. Relationsritning över Göteborgs södra befästningsverk från 1754. De mörka partierna på profilerna och på planen visar vad som byggts detta år. Aktuell undersökning berörde det område som motsvarar profilerna i-m och n-o. Krigsarkivet 0424:037:642b.

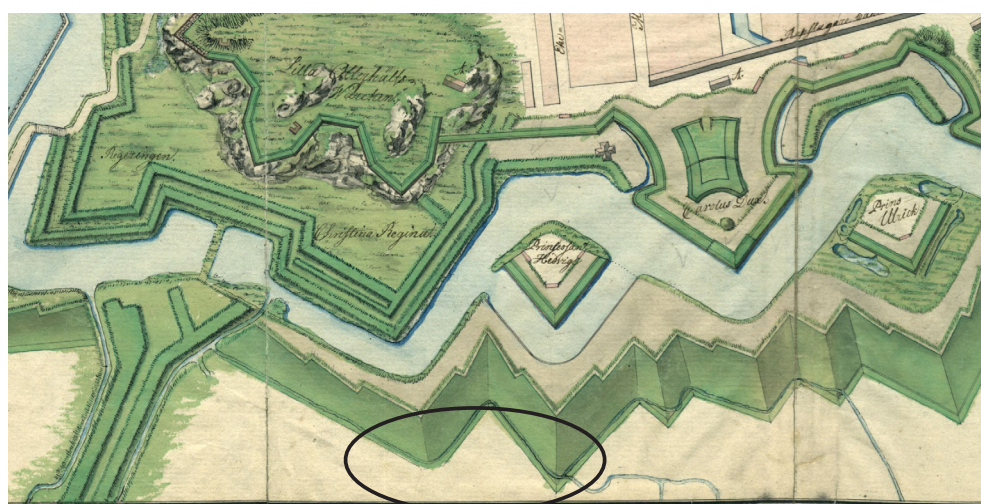
Efter hårda diskussioner inom staden togs 1807 beslutet att Göteborgs befästningar skulle raderas ner till gatunivå. Detta innebar att området för de yttre befästningarna tappade sin roll och det planerades tidigt för olika lösningar för området. Slutligen blev det bestämt att området skulle bli en parkmiljö i engelsk stil för borgarna att flanera i. Den aktuella delen blev just park i mitten av 1800-talet i samband med att Rosenlundskanalens förlängdes från Rosenlundsbron till Sahlgrenska sjukhuset (nuvarande Pedagoger) och den ursprungliga topografin förändrades för att skapa den tidstypiska böljande engelska landskapsparken (Inlaga). Området har varit park sedan dess och flera av de ursprungliga träden står kvar än idag som en direkt länk till denna tid. Parken är således ett indirekt minne av den befästningsgördel som en gång omslöt staden.

Figur 5. Förenklad skiss som visar befästningsterminologin. Ur Kartaschew 1994.

Figur 6. En holländsk profil från 1600-talet över hur befästningsanläggningen fungerar. "Conterscharp" motsvarar det vi kallar fältvallen eller glacis.

Figur 7. Detalj ur plan över Göteborg från 1795. Detta är den sista kända planen före raseringsbeslutet 1807 och har sin styrka i att den visar vad som fanns under denna tid. Krigsarkivet 0424:037:472a

Figur 8. Kungsparken med översikt över rotbeskärning av träd 562 våren 2016. Foto mot nordväst

OMRÅDETS UTSEENDE FÖRE UNDERSÖKNING

Undersökningsområdena utgjordes av parkmark med gräsmattor, äldre träd och asfaltsbelagda gångbanor (figur 8). Tvärs igenom området sträcker sig idag Sprängkullsgatan som leder fram till Rosenlundsbron söderifrån. I östvästlig riktning sträcker sig Nya Allén som idag är en trafikled med en ansträngd bil- och spår-vagnstrafik utanför den gamla stadskärnan.

TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR

I samband med ett tidigt sonderande arbete inom Västlänken utförde Göteborgs stadsmuseum en arkeologisk förundersökning i samma område i maj 2014 (Wennberg 2014). Undersökningen resulterade i att delar av banketten sannolikt identifierades i ett av schakten. Det var dock svårt att säkerställa utbredning och riktning vid detta tillfälle. Banketten påträffades ca 2,40 meter under gräsytan nära Rosenlundskanalen. Vid detta tillfälle dokumenterades även vad som förmodades vara ett fundament och landfäste till Husarbron, föregångaren till Rosenlundsbron.

I oktober 2015 gjorde Stadsmuseet en schaktningsövervakning av provgropar vid bedömning av trädens rötter. I samband med detta grävdes 4 kompletterande sökschakt vilka ej gav konkreta resultat (Wennberg & Kegel 2015)

SYFTE OCH MÅLSÄTTNING

Syftet med den arkeologiska undersökningen var att dokumentera de delar av fornlämningen som berördes av arbetsföretaget och ta till vara fynd för relevans för tolkningsarbetet.

Antikvarisk dokumentation gjordes av de schakt som togs upp i samband med rotbeskriningen. Målsättningen var att öka kunskapen om de yttre försvarsverkens faktiska utbredning, uppbyggnad, omfattning och innehåll, inte minst genom rektifiering av de historiska kartorna i relation till påträffade lämningar.

De träd som rotbeskrindes var 555 (bok), 562 (lind), 565 (lind), 575 (hästkastanj) och 608 (hästkastanj) (figur 2). Det planerades även för rotbeskrining av 475 (bok) samt bevarande åtgärder på 472 (hästkastanj), 480 (hästkastanj) och 481 (hästkastanj). Trafikverket fick dock ej tillstånd att gräva söder om Parkgatan. Här utfördes således ingen schaktning.

UNDERSÖKNINGSMETOD

Sammanlagt 5 träd rotbeskrindes. Detta gjordes genom att ett tvärschakt grävdes på fyra sidor om varje träd, två på våren och två på hösten. Detta innebar cirka 4 meter långa schakt och cirka 1 meter djupa. Undersökning och lämningar dokumenterades med GPS och digitalkamera.

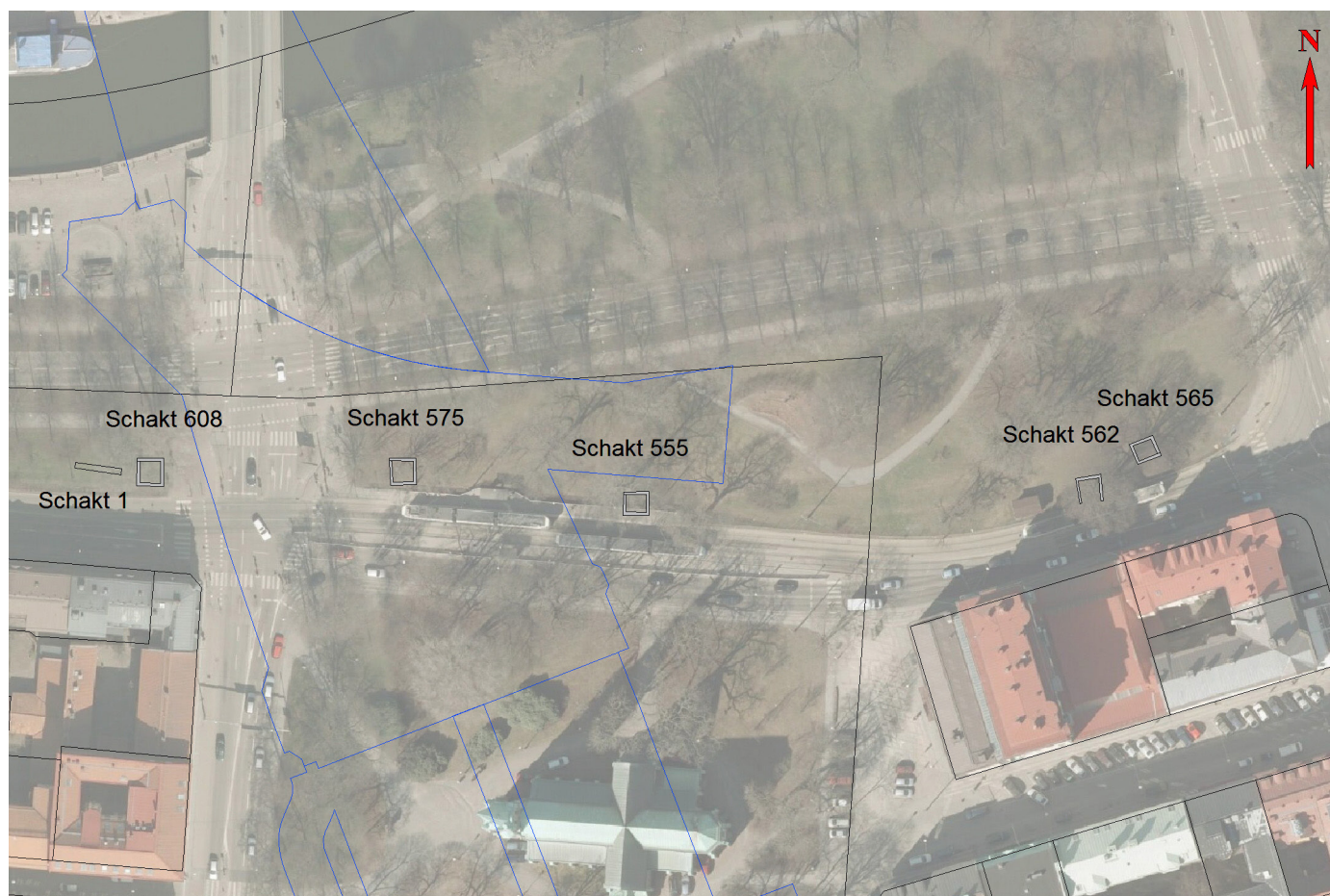
För att försöka lokalisera fältvallen och banketten grävdes även ett sökschakt i områdets västligaste del.

NATURVETENSKAPLIGA BESTÄMNINGAR

Inga naturvetenskapliga analyser gjordes inom ramen för undersökningarna.

KARTSTUDIER

Vid de tidigare nämnda förundersökningarna rektifierades det äldre kartmaterialet och då särskilt en karta från 1795, som är den sista kända planen över fästningsstaden före raseringarna. Kartan har stort värde då den avbildar vad som fanns och inte vad som skulle byggas. Förhoppningen var att de aktuella undersökningarna skulle bidra med en nyansering av den kartan och därmed bilden av Göteborg.

Figur 9. Schakt grävda i samband med rotbeskrning inför flytt av större träd. Längst i väster gjordes även ett sökschakt i syfte att hitta identifierbara delar av de yttre befästningarna. Blå linje är begränsningen av Västlänkens tunnelområde. Skala 1:150.

GRÄVNINGSIAKTTAGELSER

Schakten för de fem träden gick rektangulärt runt träden med en sida på 4 meter och djup på 1,0-1,2 meter (figur 9). Nedan följer schaktbeskrivningar för respektive träd. I flertalet av schakten framkom endast yngre fyllnadsmassor under den humösa parkhorisonten. I fyllnadsmassorna påträffades ett fyndmaterial som mycket tydligt kan dateras till mitten av 1800-talet, vilket sammanfaller med tiden för anläggandet av Kungsparken. Men under yngre fyllnadsmassor påträffades även homogen lera eller silt/sand i schakt 608. Detta kan eventuellt vara resterande övre del av fältvall.

Nedan presenteras varje schakt för sig med djupmått i centimeter. Måtten är generella då de kan skilja sig något över schaktets utbredning

Figur 10. Schakt för trädrotsbeskrining vid träd 608. Foto mot nordost.

Träd 608

Runt trädet grävdes ett schaktdike i kvadrat på 4x4 meter ca 1 meter djupt. I botten av schaktet påträffades grågul lera som möjligen är en del av fältvallen, sk glaci.

- 0-15 Matjord
- 25-90 Omrörda humösa massor
- 90-(100) Grågul lera

Träd 575

Schaktet grävdes cirka 1 meter djupt. Här påträffades fynd av vitglaserade kakelugnsfragment i de omrörda lagren med vilka med alla sannolik kan dateras till 1800-tal. I schaktets botten påträffades möjligen den äldre markhorisonten.

- 0-25 Matjord
- 25-100 Omrörda humösa massor
- 100-110 Omrörda leriga massor
- 110-(110) Humus (äldre markhorisont?)

Träd 555

Schakt grävdes i väster och norr, 1,1 meter djupt. Fynd av vitglaserade kakelugnsfragment samt flintgods i de omrörda lagren.

Figur 11. Schakt för trädrotsbeskärning vid träd 562. Foto mot söder.

0-25	Matjord
25-100	Omrörda humösa massor
100-110	Omrörda leriga massor

Träd 562

Schakt grävdes i väster och norr, 1,1 meter djupt. Fynd av flintgods och ostindiskt porslin i de omrörda lagren.

0-25	Matjord
25-110	Omrörda humösa och leriga massor

Träd 565

Schakt grävdes i väster och söder, 1,1 meter djupt (se framsida). Fynd av flintgods, rödgods och ostindiskt porslin samt kakelugnsfragment av fajans i de omrörda lagren. I lagren fanns även avloppsrör i stengods och betong. Sannolikt rester efter äldre mindre bebyggelse som kiosk eller toalett.

0-25	Matjord
25-(110)	Omrörda humösa och leriga massor.

Figur 12. Schakt för trädrotsbeskrining vid träd 565. Foto mot norr.

Sökschaktet i väster:

I områdets västligaste del grävdes ett sökschakt för att om möjligt utreda läget för fältvall och bankett. Schaktet grävdes från träd 608 och västerut. Schaktet var cirka 8 meter långt och ca 1,6 meter brett. Schaktet grävdes ner till gulbrun lera. I schaktets västra del grävdes ett djupschakt ner till cirka 2,1 meter under markytan. Markytan låg här på en höjd av ca 3,1 meter över havet. Schaktbotten var således cirka 1 meter över havet. Inga lämningar påträffades med undantag av det påförda lagret som möjligen utgörs av själva fältvallen. I dess ovankant påträffades rester efter ett apotekskärl i fajans från 1800-talet.

0-15	L1: Grässvål
15-80	L2: Påförda humösa lager
80-(210)	L3: Diverse gulbruna och grå lerlager som tolkas som geologiskt avsatta lager (figur 14).

Figur 13. Sökschakt i områdets västligaste del i syfte att söka efter fältvallen och banketten. Foto mot öster.

Figur 14. Djupschakt i sökschakt i områdets. Inga tydliga spår efter fasta lämningar påträffades i schaktet. Foto mot norr.

Figur 15. Fyndmaterial från anläggandet av Kungsparken i mitten av 1800-talet. De två skärvorna till vänster är från schakt 562, övriga från 565. På bilden syns flintgods, lergods och ostindisk porslin samt en skärva från en fajanskakelugn i bildens mitt.

FYNDBESKRIVNING

Undersökningarna för schaktövervakningen berörde till övervägande del lager som kan knytas till 1800-talets parkanläggning. De påträffades relativt rikligt med fynd i de övre humuslagren. Fynden bestod framförallt av keramikskärvor av flintgods vilka säkert kan dateras till 1800-talet med en tyngdpunkt på 1800-talets mitt (figur 15). Flintgodset var överlag odekorerat eller dekorerat med överföringsteknik. Det påträffades även enstaka skärvor av en fajanskakelugn, rödgods och ostindiskt kompaniporslin. Fyndmaterialet kan kopplas till parkens anläggande på 1850-talet. Inga fynd samlades in vid förundersökningen.

Figur 16. Här är schakten inlagda på en karta från 1795. Västlänkens tunnelområde är inlagt med blå linje. Framförallt berörde schakt 1 och schakt 608 fältvallen. Rektifieringen är att betrakta som ungefärlig. Jämför med figur 2.

TOLKNING OCH DATERING

I samtliga schakt fanns det humösa lager som utgörs av parkens matjordslager. I detta lager påträffades relativt rikligt med fynd som kan knytas till parkens anläggande vid mitten av 1800-talet. Fynden bestod framförallt av skärvor av flintgods. Under detta lager framkom det olika typer av omrörda fyllnadslager som sannolikt härrör från själva skapandet av topografin till den engelska landskapsparken, även de således ditförda på 1800-talet.

I det västliga sökschaktet påträffades mer homogena lager av lera och silt på ett djup av 0,8 meter under markytan. Schaktet grävdes ner till 2,1 meter och sannolikt har vi här geologiskt avsatta lager. Det omrörda lagret som framkom 0,15-0,80 meter under markytan kan möjligen utgöra del av fältvallen anlagd 1754. Den rektifierade kartan från 1795 stödjer denna tolkning (figur 16).

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Inom undersökningsytan påträffades sannolikt rester efter *fältvallen*. Inget spår av den så kallade *banketten* kunde identifieras. Fornlämningen ligger kvar inom undersökt område.

LITTERATUR

von Kartaschew, Kenneth. 1994. Frihetstidens fästningskommissioner. Fortifikationsförvaltningen. Stockholm.

Wennberg, Tom 2014. *FU Haga/Rosenlund. Göteborg 216 förundersökning*, Göteborgs stad. Göteborgs stadsmuseum. Arkeologisk rapport 2014:13.

Wennberg, Tom och Karolina Kegel. 2015. *Trädflytt i Kungsparken. En arkeologisk undersökning inom Västlänkenprojektet*. Göteborgs stadsmuseum. Arkeologisk rapport 2015:10.

Wennberg, Tom 2015. *Yttre befästningsverk i Trädgårdsföreningen*. Göteborgs stadsmuseum i manus.

